

พระพุทธเจ้าในฐานะนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง

โดย

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร.

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

ผู้อำนวยการสำนักงานสภามหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนานานาชาติ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. เกริ่นนำ

นักขัดแย้งวิทยา (Conflict Theorists) ที่จัดอยู่ในกลุ่มของนักสังคมวิทยา (Social Theorists) มองว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” (Social Animals) ที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเป็นส่วนหนึ่งของผลผลิตจากการคบหาสมาคมซึ่งกันและกันของบุคคลในสังคม¹ ซึ่งการที่มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตอยู่รอดในสังคมได้นั้น ก็จำเป็นที่จะต้องอาศัยปัจจัยทางชีวภาพ² และปัจจัยด้านอื่น ๆ เพื่อสนอง “ความต้องการ” ของตนเอง คำถามมีว่า “ความอยาก หรือความต้องการ” ได้เข้าไปสัมพันธ์กับความขัดแย้งอย่างไร เพราะการที่มนุษย์และสังคมไม่เข้าใจธรรมชาติของความอยากหรือความต้องการอย่างแท้จริงใช้หรือไม่ จึงทำให้ “ติดกับดัก” ของความขัดแย้ง

ในขณะเดียวกัน เมื่อมนุษย์ และสังคมเกิดความขัดแย้ง พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธโบายในการจัดการความขัดแย้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระบวนการในการทำหน้าที่นักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางอย่างไร เมื่อพระพุทธเจ้าดำรงตนอยู่ในสถานะนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง พระองค์สามารถที่จะดำเนินการไกล่เกลี่ยได้ทุกกรณี หรือว่ามีกรณีใดที่พระองค์ไม่สามารถที่จะทำให้คู่กรณีสามารถเลือกทางเลือกที่ดีที่สุดให้แก่ตัวเอง ฉะนั้น ก่อนที่จะค้นหาคำตอบดังกล่าว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจความขัดแย้งในมิติของพระพุทธศาสนา เพื่อจะตอบประเด็นที่ว่า พระพุทธเจ้าเข้าไปไกล่เกลี่ยคู่กรณีที่เกิดความขัดแย้งอย่างไร

๒. บทบาทของพระพุทธเจ้าในการไกล่เกลี่ยกรณีสงครามน้ำ

“สงครามน้ำ”³ เป็นสงครามเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรน้ำระหว่างชาวสาकยะ และ โกลิยะ ซึ่ง “ที่มา” ของสงครามก็คือ “ทาสและกรรมกร” ที่อ้างสิทธิ์ในการใช้ทรัพยากรน้ำในแม่น้ำโรหิณี ในขณะที่ทรัพยากรมีจำนวนน้อย แต่ความต้องการของประชาชนทั้งสองกลุ่มมีมากกว่า ฉะนั้น เมื่อทั้งคู่ไม่ได้นำเอา “ผลประโยชน์” มาเป็นตัวตั้ง แต่กลับยืนอยู่บน “จุดยืน” ของตัวเองอย่างเหนียวแน่น การเจรจาต่อรองเพื่อ

¹ Thoresten Sellin, **Culture Conflict and Crime**, (New York: Social Science Research Council, 1938).

² ม.ร.ว.พศุภทิศาณ ชุมพล, “สันติภาพภายใต้เงือนไขของความขัดแย้งทางสังคมและการเมือง”, ใน **มนุษย์กับสันติภาพ**, (ศรีเพ็ญ ศุภพิทยากุล บรรณาธิการ), (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑.

³ ดูเพิ่มเติมใน พ.ศ.อ. ๒/๓๖๒/๑๓๖-๑๓๗, พ.ศ.อ. ๘/๕๓๖/๓๐๘-๓๑๒.

ผลประโยชน์ทางทรัพยากรน้ำจึงเกิดความ “ลึ้มเหลว” และผลจากความลึ้มเหลวดังกล่าวจึงทำให้สถานการณ์ลุกลามไปสู่ความรุนแรงด้วยการทะเลาะวิวาท และทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำประเด็นเรื่อง “ชาติพันธุ์” ของกษัตริย์แต่ละฝ่ายมาเป็น “ตัวช่วย” สถานการณ์ขัดแย้งไม่ได้ “จាក់ดวง” อยู่ในกลุ่มของทาสและกรรมกรเท่านั้น หากแต่ได้ขยายวงจากกรรมกรไปสู่อำมาตย์ เสนาบดี และกษัตริย์ของทั้งสองแคว้นด้วย จึงทำให้กษัตริย์ทั้งสองแคว้นตัดสินใจนำ “กำลังรบ” ทั้งทางบกและทางน้ำเพื่อทำ “สงคราม” ระหว่างกัน

ในขณะที่ “สงครามน้ำ” กำลังดำเนินไปอยู่นั้น พระพุทธเจ้าทรงวิเคราะห์สถานการณ์ความขัดแย้ง (Conflict Analysis) ตั้งแต่ช่วงเช้าตรู่ ในกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล ซึ่งไม่ไกลจากสถานที่ดังกล่าว และพบว่าประเด็น (Issue) ของความขัดแย้งคือ “น้ำ”⁴ ในขณะเดียวกัน ความขัดแย้งทับซ้อนก็คือประเด็นเรื่อง “ชาติพันธุ์” สิ่งที่ทำหน้าที่ชักใยอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมดังกล่าวก็คือ “ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ”⁵

ในฐานะนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง เมื่อพระองค์ทรงทราบประเด็นที่ชัดเจนแล้ว จึงทรงเริ่มต้นด้วยวิเคราะห์คู่กรณี (Party) ทั้งสองฝ่าย ซึ่งได้แก่แคว้นสาเกตยะ และแคว้นโกถิยะเกี่ยวกับ “ตัวแปร” ที่ทำให้คู่กรณีเกิดความขัดแย้ง และปัญหาที่ก็คือว่า “เมื่อเราไปห้าม การทะเลาะนี้จะระงับหรือไม่หนอ”⁶

สิ่งที่สามารถยืนยันข้อสมมติฐานเกี่ยวกับการวิเคราะห์คู่กรณีก็คือ การที่พระองค์ออกแบบ คัดสรร และเลือกชุดของวิธีที่จะนำไปจัดการข้อพิพาทว่า “ควรจะเลือกวิธี หรือชุดของวิธีใดจึงจะดีที่สุด และเหมาะสมแก่บุคคล และสถานการณ์มากที่สุด และท้ายที่สุดแล้ว พระองค์ทรงตัดสินใจพระทัย (Decision Making) ใช้ชุดของแนวคิดต่างๆ ๓ ชุด เพื่อจัดการความขัดแย้งใน ๓ ขั้นตอน ซึ่งรายละเอียดจะนำเสนอข้างหน้า

เมื่อพระองค์สามารถ “คัดกรอง” ชุดวิธีที่ใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการข้อพิพาทแล้ว จึงตัดสินใจพระทัยเดินทางไปยังประทับอยู่ท่ามกลางกษัตริย์ทั้งสองแคว้น สิ่งที่น่าสนใจก็คือ พระองค์ได้ใช้กระบวนการ “สานเสวนาประชาลุ่มน้ำโรหิณี” (Rohinee’s Dialogue) โดยการสนทนาพูดคุยอย่างมีเป้าหมาย เพื่อแสวงหาข้อเท็จจริง (Fact Finding) เกี่ยวกับที่มาและแรงจูงใจในการทำสงครามของกษัตริย์ทั้งแคว้น ดังจะเห็นได้จากประเด็นของการสนทนาที่ว่า “คุณก่อนมหาราชทั้งหลาย เพราะเหตุไร พวกท่านจึงมาที่นี่”⁷ ทั้งๆ ที่พระองค์ทอดพระเนตรเห็นว่ามิอาจมีอาวุธที่กองเรียงรายอยู่ข้างกายของกษัตริย์เหล่านั้น

เมื่อวิเคราะห์ประเด็นที่พระพุทธเจ้าเปิดประเด็นการสนทนาด้วยคำถามพบว่า เป็นการถามนำ เพื่อให้พระญาติของพระองค์เปิดเผยประเด็นต่าง ๆ ออกมาเอง แล้วนำคำตอบที่ได้รับนั้นมาขยายผลต่อ

⁴ พุ.สุ.อ. ๒/๓๖๒/๑๓๖, พุ.ชา.อ. ๒/๓๖/๑๑๘.

⁵ ในอรรถกถามองว่า ตัวที่อยู่เบื้องหลังคือ ตัณหา และทิฏฐิ แต่ผู้เขียนมองว่า เมื่อวิเคราะห์จากตอนท้ายของคาถา จะพบว่า มีประเด็นเรื่องมานะเข้าไปเกี่ยวข้องค่อนข้างชัดเจน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาเรื่องการถือตัวของกษัตริย์ทั้งสองฝ่าย ดูเพิ่มเติมในทัศนาสุตฺร พุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๕๔๒-๕๖๑/๕๑๘-๕๒๐, พุ.ม. (บาลี) ๒๕/๑๓๐-๑๓๕/๓๓๖-๓๓๖, พุ.สุ.อ. ๒/๕๔๒-๕๖๑/๔๑๐-๔๑๔.

⁶ พุ.ชา.อ. ๘/๕๓๖/๓๐๕.

⁷ พุ.ชา.อ. ๘/๕๓๖/๓๑๐.

“หม่อมฉันไม่ได้มาที่นี่เพื่อจะดูแม่น้ำ เพื่อต้องการเที่ยวเล่น และก็ไม่ได้ที่นี่เพื่อดูความร่มรื่นของป่าไม้ หากแต่มาเพื่อต้องการเริ่มสงคราม”⁸ จากการตอบคำถามของพระพุทธองค์ก็ทำให้เราทราบชัดว่า ความร้าวฉานที่เกิดขึ้นนั้นมิได้มีสาเหตุหลักมาจากน้ำ เพราะหมู่ญาติถวายบังคมทูลว่า “ไม่ได้มาที่นี่เพื่อจะดูแม่น้ำ”⁹

เมื่อพระองค์ทราบชัดว่าการมาที่นี้ของเหล่ากษัตริย์ก็เพื่อทำ “สงคราม” พระองค์จึงถามต่อไปว่า “ก็แล้วพวกเธอทะเลาะกันเพราะเรื่องอะไรเล่า”¹⁰ การถามในลักษณะนี้เป็นการถามเพื่อเสาะหาสาเหตุที่แท้จริงของการที่จะทำ “สงคราม” เพราะว่าลำพังเพียงแต่การทะเลาะวิวาทกันคงไม่สามารถทำให้เกิดสงครามขึ้นมาได้

แต่เมื่อถูกซักถามในลักษณะนี้ กษัตริย์ทั้งหลายก็พากันงงเง้งและเงี้ยวเง้ง เพราะหากบอกว่า ความร้าวฉานเกิดมาจากการที่ตัวเองถูกคูหมื่นคูแสนเกี่ยวกับที่มาของการเกิดขึ้นแห่ง ชัตติยวงศ์ก็จะทำให้ถูกตั้งข้อสังเกตว่า เป็นการก่อสงครามด้วยเหตุผลที่ไม่สมเหตุสมผล และอาจถูกแย้งได้ว่าข้อมูลดังกล่าว นั้นมิได้เป็นข้อมูลที่เกินเลยไปจากแง่มุมทางประวัติศาสตร์แต่ประการใด

แต่หากกษัตริย์เหล่านั้นตอบว่า “ทะเลาะ หรือร้าวฉานกันเพราะน้ำ” ก็ทำให้เกิดการตั้งคำถาม เช่นเดียวกันว่า “จริง ๆ แล้ว กษัตริย์เหล่านั้นทะเลาะกันเพราะน้ำจริงหรือไม่? เพราะว่าจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นทำให้เราเห็นว่า ทาสและกรรมกรของแคว้นทั้งสองทะเลาะกันเพราะการแบ่งปันทรัพยากรน้ำเป็น เหตุผลที่กษัตริย์ซึ่งมีวุฒิภาวะที่สูงกว่าน่าจะสามารถหาทางออกด้วยการไกล่เกลี่ยได้ แต่สถานการณ์กลับ ดำเนินไปในลักษณะที่ว่า กษัตริย์เป็นผู้มีส่วนสนับสนุนข้อพิพาทดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม ในประเด็นดังกล่าว พระอรรถกถาจารย์บางแห่งได้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อกษัตริย์ถูกถาม ว่า “ทะเลาะกันเพราะอะไร”¹¹ กษัตริย์จึงพากันตอบอย่างฉับพลันทันทีว่า “ทะเลาะกันเพราะน้ำ”¹² แต่ผู้เขียน มองว่า การตอบในลักษณะนี้เป็นการตอบเพื่อปกปิดปมด้อยของตนเองมากกว่า โดยการนำเอาประเด็นเรื่อง น้ำมากลบเกลื่อนประเด็นปัญหาเรื่องที่มาของกษัตริย์ เพราะเมื่อพิจารณาจากบริบทต่าง ๆ พบว่า ในความเป็นจริงแล้ว กษัตริย์เหล่านั้นก็ไม่ได้ทะเลาะกันเพราะการแย่งชิงทรัพยากรน้ำแต่ประการใด หากแต่ถูกพาด ถึงในเชิงคูหมื่นเกี่ยวกับที่มาของวงศ์ดังจะเห็นได้จากถ้อยคำที่ว่า “พวกเราจักแสดงริ้วแรงและกำลังของ เหล่าชนผู้ที่อยู่ร่วมกับพวกพี่สาวน้องสาว” และ “พวกเราจักสำแดงริ้วแรงและกำลังของเหล่าชนผู้อยู่ที่ดัน กระเบา” เมื่อพิจารณามติของถ้อยคำของกษัตริย์ทั้งสองแคว้นพบว่า มิได้มีร่องรอยของการทะเลาะกันเพราะ ประเด็นเรื่องน้ำ

ฉะนั้น เมื่อกษัตริย์ไม่กล้าตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า เนื่องจากเหตุผลเหตุผลดังที่ได้กล่าวแล้ว ในเบื้องต้น คำตอบที่เหล่ากษัตริย์มองว่าน่าจะเหมาะกับบรรยากาศเช่นนี้ก็คือคำว่า “ไม่ทราบ” แม้การตอบ

⁸ พุ.ชา.อ. ๘/๕๓๖/๓๑๐.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๐.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๐.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๐.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๐.

ในลักษณะนี้อาจจะถูกดำเนินได้ว่า สถานการณ์ที่ทำให้เกิดภาวะสงคราม โดยกษัตริย์ทั้งสองแคว้นได้พากันยกทัพ และขนอาวุธยุทโธปกรณ์มากมายขนาดนี้ จะไม่ทราบสาเหตุที่แท้จริงได้อย่างไร

พระพุทธเจ้ากลับมิได้ตอบย้าถึงปมด้อยดังกล่าวแต่ประการใด เพราะการถามเพื่อจี้ไปที่จุดด้อยในบรรยากาศเช่นนั้นอาจทำให้กษัตริย์เหล่านั้นเกิดความอับอาย และการสร้างความสมานฉันท์ที่เกิดขึ้นในหมู่พระญาติทำได้ยากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงกลบเกลื่อนประเด็นดังกล่าวด้วยการถามต่อไปว่า “บัดนี้ใครจักทราบ” สถานการณ์ของความตึงเครียดได้ทุเลาเบาบางลง เมื่อจะต้องมีการมองหาบุคคลที่ทำให้เกิดความร้าวฉาน เมื่อซักถามไปโดยลำดับตั้งแต่อุปราชลงไปเป็นทอด ๆ สุดท้ายผู้ที่ไม่สามารถจะหนีความรับผิดชอบไปได้ก็คือ “ทาสและกรรมกร” ถือได้ว่า “เป็นเจ้าภาพ” ที่แท้จริงในความผิดดังกล่าว

เมื่อพระองค์ได้ “วัตถุคืบ” หรือ “ข้อมูล” จากการ “สานเสวนา” อย่างเพียงพอแล้ว จึงได้นำเสนอกระบวนการในการสร้างทางเลือกที่ดีที่สุด (Best Alternative) แทนการแก้ปัญหาด้วยการใช้ความรุนแรง ดังจะเห็นได้จากการตั้งคำถามของพระองค์ว่า “น้ำดีราคาเท่าไร” ถึงแม้คำตอบที่ได้รับว่า “มีราคาน้อย” “กษัตริย์ทั้งหลาย มีราคาเท่าไร” “ขึ้นชื่อว่ากษัตริย์ทั้งหลายหากำมิได้” จากการตอบคำถามดังกล่าวทำให้พบว่า ทางเลือกที่ดีที่สุดแทนการแก้ปัญหาด้วยความรุนแรงก็คือ “การที่ท่านทั้งหลาย ยังพวกกษัตริย์ซึ่งหากำมิได้ให้ฉิบหาย เพราะอาศัยน้ำ ซึ่งมีประมานน้อย ควรแล้วละหรือ”

ประโยคเหล่านี้ ถือได้ว่าเป็น “ชุดของถ้อยคำ” ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากเพื่อ “ลดปัญญา” ของกษัตริย์เหล่านั้นให้กลับคืนมาอีกครั้ง กษัตริย์เหล่านั้นก็ยอมรับในประเด็นนี้ หากวิเคราะห์แล้วพบว่า เป็นการยอมรับตั้งแต่เริ่มแรกของความร้าวฉานแล้วว่า “น้ำมีค่าสู้กษัตริย์ไม่ได้” แต่ที่กษัตริย์ยอมไม่ได้ก็เพราะ “มานะ และทิฐิ” ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากเมฆหมอกของ “อวิชชา”

ขั้นตอนต่อไปซึ่งถือได้ว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดของของพระพุทธเจ้าในฐานะ “นักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง” ก็คือ การนำเสนอชุดของแนวคิดที่ได้ “คัดสรร” และ “ตระเตรียม” มาตั้งแต่ช่วงใกล้รุ่งดังต่อไปนี้¹³

(๑) ชุดของแนวคิดที่ใช้ระงับความขัดแย้ง ชุดของวิธีนี้ประกอบไปหลักการตามที่ปรากฏอยู่ใน “๓ ชาดก” ซึ่งได้แก่ พันทนต์ชาดก¹⁴ ทูททกชาดก¹⁵ และลลุกกชาดก¹⁶ ซึ่งเป้าหมายของชุดนี้ก็เพื่อที่จะซ่อมแซมความรู้สึกของทั้งสองฝ่ายที่กำลังทำสงคราม และเสริมสร้าง “สันติภายใน”

¹³ พุ.ชา.อ. ๘/๕๓๖/๓๐๕.

¹⁴ ชาดกนี้เน้นเรื่องราวที่เกี่ยวกับรุกขเทวดาและหมีซึ่งทะเลาะวิวาทกันครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ในที่สุดไม่ตะคร้อที่รุกขเทวดาอาศัยอยู่ก็กลายเป็นสื่อเกลียว โดยมีหนึ่งหมีหุ้มสื่อ พุ.ชา.อ. ๖/๔๗๕/๑๔๔-๑๔๘ โดยพระองค์ได้สรุปว่า “ดูก่อนมหาราชทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่า การหาใจคล้อง เพราะเหตุทะเลาะวิวาทกันไม่มีเลย”

¹⁵ ชาดกนี้เน้นเรื่องราวของกระต่ายที่นอนอยู่ใต้ต้นมะตูม ในขณะที่นอนหลับนั้น ผลมะตูมสุกได้ตกลงไปถูกใบตาล จึงเข้าใจว่า แผ่นดินถล่ม จึงส่งสัญญาณให้กระต่ายตัว และสัตว์อื่นๆ ได้รับรู้ ผลที่เกิดขึ้นก็คือ สัตว์ทั้งหลายพากันวิ่งหนี และบาดเจ็บเป็นจำนวนมาก พุ.ชา.อ. ๔/๓๒๒/๒๗๕-๒๘๓ พระองค์จึงสรุปว่า “ดูก่อนมหาราชทั้งหลาย เกิดมาเป็นคนไม่ควรหันไปตามเหตุที่ถึงของบุคคลอื่น (คือ ไม่ควรเก็บเอาเรื่องของคนอื่นมาคิด)”

(๒) ชุดของแนวคิดที่สร้างความสามัคคี และสมานฉันท์ให้เกิดขึ้นแก่ทั้งสองฝ่าย ชุดของวิธีนี้ ประกอบไปด้วยหลักการตามที่ปรากฏใน “๒ ชาดก” กล่าวคือ รุกขชาดก¹⁷ และวัฏฏกชาดก¹⁸ เป้าหมายสำคัญของชุดนี้คือการเสริมสร้าง “สันติภายนอก”

(๓) แนวคิดถอนรากเหง้าของตัณหา ทิฏฐิ และมานะ แนวคิดนี้ปรากฏอยู่ใน “อิตตทัตถสูตร”¹⁹ อันเป็นการแก้ไขปัญหา “ความอยากในเรื่องน้ำ” “การยึดมั่นในความคิดเห็นของแต่ละคน” และ “ปัญหาเรื่องชาติพันธุ์”

ภายหลังที่พระองค์ได้นำเสนอ “แนวคิดทั้ง ๓ ชุด” ดังกล่าวแล้ว กษัตริย์ และประชาชนทั้งสอง แคว้นได้พากัน “ยุติสงครามน้ำ” จากการทำหน้าที่เป็น “นักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง” ของพระพุทธเจ้า นั่น มีประเด็นที่น่าศึกษาวิเคราะห์เพิ่มเติมใน ๒ ประเด็นใหญ่คือ การใช้ “วิธีการ” เพื่อเป็นเครื่องมือในการดำเนินกลยุทธ์ของพระองค์ และปัจจัยสำคัญที่ทำให้กระบวนการจัดการความขัดแย้งบรรลุผลสำเร็จ

(ก) การใช้ “วิธีการ” เพื่อเป็นเครื่องมือในการดำเนินกลยุทธ์ จากการวิเคราะห์วิธีการที่พระองค์ ได้นำไปใช้ในการจัดการความขัดแย้งนั้นพบว่าประกอบไปด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

(๑) กลยุทธ์ในการเผชิญหน้ากับคู่กรณีทั้งสองฝ่าย ในสถานการณ์นี้ พระองค์ทรงเริ่มต้นด้วยการ เข้าไปเผชิญหน้ากับสถานการณ์ความขัดแย้งโดยตรง เพื่อแสวงหาทางออกร่วมกันกับกษัตริย์ทั้งสองฝ่าย แต่จุดอ่อนของวิธีนี้ก็คือ หากความสัมพันธ์ของคู่กรณีกับผู้ไกล่เกลี่ยไม่ดีแล้ว อาจจะทำให้เกิดปัญหาตามมา ในหลายๆ ด้านได้

¹⁶ ชาดกนี้เน้นเรื่องราวของความบาดหมางระหว่างช้างกับนกไส้ ที่ช้างได้ฆ่าลูกของเขตาย เธอจึงแค้นทำดี กับกาแมลงวันและกบเพื่อให้กาเจาะตาช้าง แมลงวันเข้าไปในไส้ และกบไปยืนรองที่ปากเหวเพื่อให้ช้างตกไปตาย จุ.ชา.อ. ๔/๓๕๓/๓๘๘-๓๘๙ พระองค์จึงสรุปว่า “ดูก่อนมหาราชทั้งหลาย บางคราวผู้ที่มีกำลังน้อยกว่าก็หาช่องทำลายผู้ที่มีกำลัง มากได้ บางคราวผู้ที่มีกำลังมากก็ได้ช่องทำลายผู้ที่มีกำลังน้อยได้ แม้แต่นางนกไ้ซึ่งฆ่าพญาช้างตัวประเสริฐได้”

¹⁷ ชาดกนี้ชี้ให้เห็นถึงเทวดาสองกลุ่ม คือกลุ่มที่พากันไปอาศัยอยู่ในป่าร้างที่ประสานกันแน่น กับกลุ่มที่พากัน ไปอยู่ตามต้นไม้ใหญ่ที่ตั้งอยู่ต้นเดียว เมื่อพายุเกิดขึ้นได้ทำลายต้นไม้ใหญ่ที่ตั้งอยู่โดดเดี่ยวล้มลง แต่ลมพายุไม่สามารถที่จะ ทำลายป่าร้างที่เกาะประสานกันอยู่เป็นกลุ่มเดียวกันได้ จุ.ชา.อ. ๒/๗๔/๑๑๘-๑๒๐ ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงสรุปว่า “มหาบพิตร ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายได้นามว่าเป็นญาติกัน ควรจะสมัคสมานสามัคคีร่วมใจกัน เพราะว่า เมื่อญาติทั้งหลายยังสามัคคี กันอยู่ หมู่ปัจฉามิตร (ข้าศึก) ย่อมไม่มีโอกาส”

¹⁸ ชาดกนี้ชี้ให้เห็นถึงกรณีที่ดินกระจาบแก่งแย่งกัน และอวดคิดว่าตัวเองเก่ง จึงทำให้ขาดความเป็นเอกภาพ และ ทำให้นายพรานจับได้ทั้งคู่ จุ.ชา.อ. ๒/๑๑๘/๒๖๐ ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงสรุปว่า “ดูก่อนมหาราชทั้งหลาย เมื่อฝูงนก กระจาบพร้อมเพรียงกันอยู่ นายพรานก็ไม่อาจหาช่องทำร้ายได้ ต่อเมื่อใดฝูงนกกระจาบเกิดการแก่งแย่งขึ้น เมื่อนั้น บุตร นายพรานคนหนึ่งจึงทำลายเอานกกระจาบเหล่านั้นไปเสีย”

¹⁹ พระสูตรนี้ชี้ให้เห็นว่า การทะเลาะวิวาทไม่ได้เกิดผลดีแก่บุคคลใด และยังจะส่งผลให้เกิดภัยต่างๆ ที่มาจาก ภัยก็คือ “ตัณหา และทิฏฐิ” อันทำให้หมู่ชนโกรธเคืองกันและกัน ฉะนั้น มุนิย่อมไม่กล่าวยกย่องตนในบุคคลที่เสมอกัน ผู้ ต่ำกว่า ผู้สูงกว่า มุนินั้นเป็นผู้สงบปราศจากความตระหนี่ ย่อมไม่ยึดมั่นถือมั่น

(๒) กลยุทธ์ในการโน้มน้าว (Persuasion) เป็นวิธีการที่พระพุทธเจ้าเน้นหนัก และให้ความสำคัญสูงมากในการเข้าไปเจรจาไกล่เกลี่ย ดังจะเห็นได้จากกรณีนี้ หรือกรณีอื่น ๆ ที่จะนำเสนอต่อไป จุดเด่นของวิธีการนี้คือ การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับผลเสียที่จะเกิดขึ้นแก่คู่กรณี และโน้มน้าวให้คู่กรณีได้เห็นถึงความสำคัญของความสามัคคี แต่จุดอ่อนคือ “ทุนทางสังคม” ของผู้ไกล่เกลี่ยว่าจะส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของการสื่อหรือไม่

(ข) ปัจจัยสำคัญที่ทำให้กระบวนการจัดการความขัดแย้งบรรลุผลสำเร็จ ผู้เขียนมองว่า การที่พระพุทธเจ้าสามารถทำให้คู่กรณียุติความขัดแย้งนั้น เกิดจากปัจจัยที่สำคัญบางประการดังต่อไปนี้

(๑) สร้างความสัมพันธ์กับคู่กรณี จากการศึกษาวิเคราะห์บริบทต่าง ๆ ของพระองค์นั้นทำให้เราประจักษ์ความจริงประการหนึ่งว่า พระพุทธองค์ทรงมี “ต้นทุนทางสังคม” สูงมาก กล่าวคือ สถานะทางสังคมก่อนที่จะบวชพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกันกษัตริย์ศากยะและโกถิยะ แม้ว่าพระองค์จะทรงเจริญวัยในแคว้นศากยะ และมีพระบิดาเป็นชาวศากยะ

ประเด็นที่มองข้ามคือพระองค์ทรงมีพระมารดาเป็นชาวโกถิยะ ด้วยเหตุนี้ เลือดเนื้อเชื้อไขของพระองค์ประกอบด้วยความเป็นวงศ์ของกษัตริย์ทั้งในแคว้นศากยะและโกถิยะ ฉะนั้น ความเป็น “กลุ่มเดียวกัน” หรือ “ชาติพันธุ์เดียวกัน” ระหว่างพระองค์กับกษัตริย์เหล่านั้นจึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้ การนำเสนอหรือเปิดฉากให้กษัตริย์เหล่านั้นไว้วางใจในพระองค์ได้เป็นประเด็นแรก ๆ ของการไกล่เกลี่ยก็คือ การบอกให้เขาเหล่านั้นได้ทราบว่า “เราเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน”

นอกจากนั้นแล้ว การไปปรากฏตัวของพระองค์เป็นการดำรงอยู่ท่ามกลางกลุ่มชนทั้งสองแคว้นที่กำลังขัดแย้งกันโดยการ “ประทับนั่งโดยบัลลังก์ในอากาศ ณ ท่ามกลางแม่น้ำโรหิณี” ทำให้มวลทั้งสองแคว้นได้บังเกิดความเข้าใจว่าพระองค์มิได้ฝักใฝ่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หากแต่พระองค์ดำรงตนอยู่ในสถานะของ “ผู้เจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง” (Mediator) เพื่อทำให้เกิดความเป็นเอกภาพในหมู่ญาติ

(๒) การสร้างความเชื่อมั่น และความร่วมมือจากคู่กรณี ต้นทุนที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ “สถานะของความเป็นพระพุทธเจ้า” ที่พระองค์มีอยู่เหนือบุคคลเหล่านั้น และบุคคลเหล่านั้นมิได้มีในสิ่งที่พระองค์มี ในประเด็นนี้พระองค์มักจะตรัสอยู่เสมอว่า “ในหมู่ชนที่ถือตระกูลเป็นใหญ่ กษัตริย์ประเสริฐที่สุด ส่วนท่านผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ จักได้ว่าประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์”²⁰

การประกาศในลักษณะนี้มีนัยที่ชี้ให้เห็นว่า แม้ว่ากษัตริย์จะได้ชื่อว่าประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์ พระองค์ก็มีสถานะเป็นกษัตริย์เช่นเดียวกัน แต่สถานภาพของความเป็นกษัตริย์ที่พระญาติ หรือพระองค์มีนั้น จักได้ว่าเป็นสถานะทางสังคมชั้นนอก มิได้เป็นสถานะที่สูงสุดแต่ประการใด หากแต่สิ่งที่สูงสุดคือผู้ที่เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ คุณสมบัติข้อนี้ถือได้ว่าเป็นสถานะภายในที่พระองค์มี แต่พระญาติของพระองค์ไม่มี

²⁰ ที.ที. (ไทย) ๕/๒๗๗/๕๕.

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สามารถยืนยันข้อเท็จจริงอีกประการหนึ่งว่าพระองค์อยู่เหนือกษัตริย์อื่น ๆ ในโลกด้วย “พวกสากยะเป็นผู้ใกล้ชิด และอยู่ในอำนาจของพระราชปเสนทิโกศล... ก็พวกสากยะยอมทำการต้อนรับ ทำการอภิวัต ลูกขึ้นขึ้นรับ ทำอัญชลีกรรมและสามิจิกรรมในพระราช ปเสนทิโกศล... พวกสากยะกระทำการต้อนรับเป็นต้น แก่พระราชปเสนทิโกศลอย่างไร พระราชา ปเสนทิโกศลยอมทำการต้อนรับเป็นต้น แก่ตถาคตอย่างนั้น”²¹ ซึ่งกรณีนี้ปรากฏชัดในสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ดังที่ได้กล่าวแล้ว

อย่างไรก็ตาม จากคุณสมบัติภายในและภายนอกดังกล่าวนี้ สิ่งที่สามารถสะท้อนให้เห็นจากพฤติกรรมของกษัตริย์ของทั้งสองแคว้นที่เห็นพระวรกายของพระองค์เท่านั้น” ก็ได้พากันทิ้งอาวุธ และถวายการบังคม” กล่าวโดยสรุป ไม่ปรากฏพระดำรัสตอนใดเลยที่ทรงแนะนำให้กษัตริย์ได้ทราบถึง “วิธีจัดสรรหรือการแบ่งปันทรัพยากรนี้” ว่าควรจะทำอย่างไร ว่า สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะปัญหาที่แท้จริงไม่ได้เกิดจากปัจจัยภายนอก หากเกิดจากปัจจัยภายใน เมื่อปัจจัยภายในได้รับการแก้ไข จึงไม่มีความจำเป็นต้องกล่าวถึงปัจจัยภายนอกซึ่งสำคัญน้อยกว่า ฉะนั้น “ความสามัคคี” จึงเป็นตัวขับเคลื่อนที่ทำให้เกิดกระบวนการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการแสวงหาเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล และพร้อมที่จะแบ่งปันความต้องการ ความรัก และความเข้าใจระหว่างกันและกัน อันส่งผลให้เกิดสังคมแห่งสันติได้

๓. บทบาทของพระพุทธเจ้าในการไกล่เกลี่ยกรณีโกสัมพีศึกษา

การทำหน้าที่ในฐานะนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางของพระพุทธเจ้าในกรณี “โกสัมพีศึกษา” เป็นกรณีที่มี “ตัวแปร” มากกว่ากรณีสงครามน้ำ ไม่ว่าจะเป็นจำนวนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หรืออุณหภูมิของการทะเลาะวิวาทได้ขยายตัวจนไม่สามารถควบคุมได้ด้วยบุคคลอื่น และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง บุคคลอื่นที่กล่าวถึงคือ “พระพุทธเจ้า”

ดังที่ได้กล่าวแล้วในเบื้องต้นว่า ประเด็นของการทะเลาะวิวาทได้ก่อตัวขึ้นจากพระธรรมกถึกและพระวินัยกรที่มีความเห็นแตกต่างกันในเรื่อง “การเหลือน้ำชำระเอาไว้ในกระบวย” ว่า “เป็นอาบัติ หรือไม่ เป็นอาบัติ” และการทะเลาะวิวาทได้ขยายตัวออกไปอีกเมื่อพระวินัยกรรม และสาธุศิษย์ได้รวมตัวกันลง “อุปเจปนียกรรม” แก่พระธรรมกถึก

จะเห็นว่าความขัดแย้งในประเด็นแรกยังไม่ยุติ ความขัดแย้งประเด็นที่สองก็เกิดขึ้นอีก กรณีนี้เป็นความขัดแย้งในประเด็นที่มองต่างกันว่า “นี่เป็นวินัย นี้ไม่ใช่วินัย” ที่ส่งผลควรกระทำต่อกัน จากความเห็นที่ขัดแย้งกันใน ๒ กรณีใหญ่จึงทำให้เกิดการแบ่งแยกกันอย่างชัดเจนระหว่างกลุ่มของพระวินัยกรและพระธรรมกถึก อีกทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียก็ขยายก็เพิ่มมากยิ่งขึ้นด้วย

ในขณะที่บรรยากาศของความคิดเห็นที่คลุมเครืออยู่เช่นนี้ พระพุทธเจ้ามิได้เข้ามา “ชี้ถูกชี้ผิด” ตั้งแต่เริ่มเกิดความขัดแย้ง แต่หลังจากที่การทะเลาะวิวาทได้เริ่มก่อตัวมากขึ้นแล้ว พระองค์จึงได้เข้ามาทำหน้าที่ของการเป็นนักไกล่เกลี่ยอย่างเต็มรูปแบบ กรณีนี้ผู้เขียนคิดว่าคล้ายคลึงกับการตัดสินปัญหาตามที่

²¹ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๑/๕๑.

ปรากฏในกรณีอื่น ๆ การที่พระองค์นำเสนอประเด็นข้อเสนอและต้องมีพระภิกษุได้เข้าไปทูลถามข้อขัดข้อง หลังจากนั้นพระองค์จึงให้ความเห็นเพื่อนำเสนอทางออก หรือตัดสินปัญหา แต่ในกรณีนี้ก็กลับมิได้ปรากฏร่องรอยของการเข้าไปถามประเด็นดังกล่าวกับพระพุทธเจ้า

ประเด็นที่น่าวิเคราะห์สำหรับการทำหน้าที่ของนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางของพระองค์ก็คือ เมื่อทรงทราบเรื่องราวต่าง ๆ จากพระภิกษุที่เข้ามาทูลรายงานนั้น ทรงเริ่มต้นที่จะเข้าไปหาพระวินัยธร และลูกศิษย์ก่อน หลังจากนั้นจึงได้เข้าไปหาลูกศิษย์ของพระธรรมกถึก ซึ่งประเด็นนี้มีข้อที่น่าสังเกตดังนี้คือ

(๑) การเข้าไปหาพระวินัยธรและลูกศิษย์นั้น นอกจากจะดำเนินการลงอุเบกขานิยมกรรมที่อาจทำให้เรื่องราวบานปลายจนทำให้สงฆ์แตกกันแล้ว ผู้เขียนมองว่า น่าจะเป็นการ “ป้อปราม” พระวินัยธร และลูกศิษย์มากกว่า เพราะทั้งพระองค์และพระวินัยธรก็ตระหนักดีว่า “ต้นเหตุ” สำคัญนั้นเกิดขึ้นจากพระวินัยธรเป็นผู้จุดประเด็นก่อน

(๒) การเข้าไปหาลูกศิษย์ของพระธรรมกถึกก่อน แทนที่จะเข้าไปหาพระธรรมกถึกโดยตรงก็เป็นประเด็นที่ต้องพิจารณาเช่นกัน ว่า เพราะเหตุไร จึงต้องทำเช่นนั้น จากการศึกษาพบประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า พระองค์ได้ทรงแนะนำภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อเกิดความขัดแย้งควรเข้าไปหาพระภิกษุที่ตักเตือนได้ง่ายกว่า²² โดยเหตุนี้จึงทำให้พระองค์ตัดสินพระทัยเข้าไปหาลูกศิษย์ของพระธรรมกถึกก่อน ในขณะที่เดียวกันก็จะเป็นการหวังผลโดยอ้อมที่จะให้ลูกศิษย์นั้นได้นำข้อเท็จจริงดังกล่าวไปบอกอาจารย์ของตัวเองว่า “ท่านต้องอับติจริง” ตามที่พระพุทธเจ้าได้วินิจฉัยผ่านลูกศิษย์

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระองค์จะใช้วิธีการ “โน้มน้าว” ในประเด็นดังกล่าว แต่หาได้เกิดผลในทางปฏิบัติไม่ เพราะพระภิกษุทั้งสองฝ่ายได้ทะเลาะวิวาทกันในโรงครัวจนนำไปสู่ความรุนแรงด้วยการตบตีกัน พระพุทธเจ้าก็ได้เข้าไประงับเหตุดังกล่าว และสิ่งที่ทำได้ดีที่สุดในขณะนั้นก็คือ “การดำหนิ” การกระทำของพระภิกษุเหล่านั้น

ถึงกระนั้น พระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จเข้าไปห้ามปรามอีก ๒ ครั้งว่า “อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่าบาดหมาง อย่าทะเลาะ อย่าขัดแย้ง อย่าวิวาทกันเลย” แต่พระภิกษุฝ่ายพระธรรมกถึกก็ได้ทูลพระพุทธเจ้าขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ว่า “ขอให้พระองค์โปรดออกไปก่อน ขอจงทรงชวนขายน้อยเถิด...” อันเป็นการแสดงให้พระพุทธเจ้าได้ประจักษ์ว่า “พวกเราจะบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกันต่อไป”

แต่ในครั้งที่ ๓ พระองค์ก็ยังไม่ทรงละความพยายามที่จะสร้างความสมานฉันท์ให้แก่พระสงฆ์สองฝ่าย ในครั้งนี้พระองค์ทรงนำเสนอข้อคิดโดยยกตัวอย่างของพระเจ้าที่ฆาตุฆมารที่ไม่ผูกใจโกรธพระเจ้าพรหมทัตกาสิราชที่ปลงพระชนม์พระราชบิดาของพระองค์ โดยได้ทรงสรุปในประเด็นนี้ว่า “เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร” และย้ำเน้นเพิ่มเติมว่า “การที่เรอบวชในพระธรรมวินัยนี้ ควรที่จะมีความอดทนและความสงบเสถียรประคองพระราชา”

²² ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๕/๔๕.

อย่างไรก็ตาม พระภิกษุฝ่ายพระธรรมกถึกก็ยืนยันในเจตนารมณ์เดิมของตัวเองว่าจะทะเลาะวิวาทกันต่อไป จนทำให้พระองค์ต้องดำริว่า “พวกโมฆบุรุษเหล่านี้คือธรรมนัก จะทำให้สามัคคีกันไม่ใช่ง่าย”

จากกรณีดังกล่าวนี้ทำให้ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตต่อกระบวนการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีของพระพุทธเจ้าว่า “เพราะเหตุไร วิธีการ โน้มน้าวจึงไม่บรรลุผล” ในขณะที่วิธีเดียวกันนี้เคยใช้ได้ผลในกรณีสงครามน้ำ ผู้เขียนคิดว่า น่าจะมาจาก “ตัวแปร” ต่อไปนี้

(๑) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีจำนวนมาก จึงทำให้ยากต่อการโน้มน้าวให้ทุกกลุ่มยอมรับให้เห็นคล้อยตามกันได้ เพราะดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกรณีนี้ เริ่มจากพระธรรมกถึก และพระวินัยธร ลูกศิษย์ เพื่อนสหธรรมิกในเมือง และชนบท ญาติโยมของแต่ละกลุ่ม ซึ่งบางคัมภีร์บอกว่ามีเทวดาเข้าไปร่วมด้วย ฉะนั้น จึงเป็นการยากที่พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นผู้ไกล่เกลี่ยรูปเดียวจักสามารถจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ในระยะเวลาดังกล่าว

(๒) “ฐานรากของการของข้อพิพาท” นั้น ผู้เขียนมองว่า “หยิ่งรากลึก” จนกลายเป็นประเด็นเรื่อง “ทิฏฐิ” ที่ยากต่อการแก้ไข และนอกจากนั้น “มานะ” ซึ่งเป็นประเด็นที่ว่าด้วยเรื่องของ “หน้าตา” “เกียรติ” และ “ศักดิ์ศรี” นั่นก็เป็นตัวจักรสำคัญที่ทำงานอยู่เบื้องหลังความขัดแย้งดังกล่าว ฉะนั้น การแก้ปัญหาข้อพิพาทที่ยั่งยืนต่อกรณีนี้ก็คือ การถอนรากเหง้าของความขัดแย้งภายใน” ออกไปจึงจะสามารถแก้ไขได้

จะเห็นว่า จุดเริ่มต้นของการใช้สันติวิธีในรูปของการ “เผชิญหน้า” เพื่อดำเนินการ “ประนีประนอม” พระภิกษุทั้งสองฝ่าย จนนำไปสู่การใช้วิธีการ “โน้มน้าว” ประสบ “ความล้มเหลว” พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงลดความพากเพียรในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงเลือกใช้สันติวิธีในรูปของการ “การหลีกเลี่ยง” หรือ “หลีกเลี่ยง” ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่นักสันติวิธีมักนำมาใช้ในกรณีที่สถานการณ์กำลังสั่นสนวนววายจนยากที่จะควบคุม ฉะนั้น “การควบคุมที่ดีที่สุดก็คือการไม่ควบคุม”

เมื่อตัดสินพระทัยที่ใช้วิธีการดังกล่าว พระองค์จึงเก็บบาตรและจีวรเสด็จไปท่ามกลางสงฆ์แล้วประกาศว่า

“ภิกษุมิเสียดังเป็นเสียดียวกัน ที่จะรู้สึกว่าเป็นพาลนั้น ไม่มีเลขสักรูปเดียว ยิ่งเมื่อสงฆ์แตกกันก็ไม่ได้คำนึงถึงเรื่องอื่น พวกเธอขาดสติ แสดงตนว่าเป็นบัณฑิต เจ้าคารม พูดได้ตามที่ปรารถนา จะยื่นปากพูดก็ไม่รู้สึกถึงการทะเลาะ... การเที่ยวไปคนเดียวประเสริฐกว่า เพราะคุณเครื่องความเป็นสหายไม่มีในคนพาล บุคคลนั้นพึงเที่ยวไปคนเดียว และไม่ทำบาป...”

การตรัสในเชิงดำหนิในลักษณะนี้ย่อมเป็นการบ่งชี้ได้อย่างชัดเจนว่า พระองค์ได้ทรงเตรียมใช้กลยุทธ์ “หลีกเลี่ยง” สอดรับกับพระดำรัสที่ตรัสว่า การเที่ยวไปคนเดียวประเสริฐกว่า ซึ่งการกระทำในลักษณะนี้ดูประหนึ่งว่า “ยอมแพ้ย” ในความเป็นจริงแล้ว หากกล่าวถึงยุทธวิธีในทางการทหารพบว่า “เป็นการแสดงออกให้คู่ประหนึ่งว่าพ่ายแพ้เชิงกลยุทธ์ แต่ในความเป็นจริงเป็นการชนะในเชิงยุทธศาสตร์”

หลังจากนั้นพระองค์ทรงเสด็จไปเยี่ยมพระภคินีที่พาลกโณลกคาม และพระอนุรุธ พระนันทิยะ และพระกิมพิละที่ป่าจันทวัน และเสด็จเข้าไปปฏิบัติธรรมในป่าปาลิเลยยกะ โดยมีพญาช้าง และลิงคอยให้การอุปฐาก การแสดงออกในลักษณะนี้ทำให้คู่พระหนึ่งว่าพระองค์เสด็จไปเยี่ยมพระภคินีอันเป็นสิ่งที่พระองค์จะพึงทำเท่านั้น จนถึงการเข้าไปอยู่ในป่า แต่ภคินีผู้เขียนมีข้อสังเกตว่า นี่คือที่มาของคำว่า “แพ้ในเชิงกลยุทธ์ แต่ชนะเชิงยุทธศาสตร์”

สิ่งที่ต้องตระหนักคือ การที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปเยี่ยมเขียนพระภคินีในต่าง ๆ รวมไปถึงการเสด็จเข้าไปในป่า นั้น เพียงเพราะต้องการ “รอเวลา” และ “รอโอกาส” ที่จะเอาชนะในทางยุทธศาสตร์ สิ่งที่สามรถต่อยอดข้อสมมติฐานดังกล่าวก็คือ การที่พระองค์เสด็จไปกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล แทนที่จะย้อนกลับไปเมืองโกสัมพีนคร

คำถามมีว่า พระองค์หวังผลเลิศในประเด็นใดจึงต้องเสด็จไปที่เมืองสาวัตถี และประทับอยู่ที่พระเชตวัน ซึ่งเป็นอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี คำตอบก็ปรากฏชัดยิ่งขึ้นเมื่อสถานการณ์ในกรุงโกสัมพีนครได้เกิดความปั่นป่วนขึ้น เนื่องจากอุบาสกและอุบาสิกาได้ปรึกษาหารือกันว่าพระภคินีเมืองโกสัมพีนครต้นเหตุให้พระพุทธเจ้าต้องเสด็จหนีไปประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี การแสดงออกของพระพุทธเจ้าในลักษณะดังกล่าวนี้ ได้ว่ามีผลในทาง “จิตวิทยามวลชน” อย่างสูง จนทำให้ประชาชนไม่เคารพ กราบไหว้ และถวายอาหารบิณฑบาตแก่ภคินีเมืองโกสัมพีนคร

เมื่อสถานการณ์บีบบังคับเช่นนี้ พระภคินีเมืองโกสัมพีนครพบกับ “ทางตัน” ซึ่งเป็นเส้นทางที่ไม่สามารถจะพบทางออกได้ หากพระภคินีทั้งสองฝ่ายไม่กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งในสถานการณ์เช่นนี้ บทสรุปที่ได้ก็คือ “เอาเถิด พวกเราพึงเดินทางไปกรุงสาวัตถี แล้วระงับอธิกรณ์นี้ ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า”

พระพุทธเจ้าทรงตระหนักถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นแก่พระภคินีเมืองโกสัมพีนครทั้งสองฝ่าย จึงได้ให้คำแนะนำให้สาวกทั้งหลาย เช่น พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ และพระราหุล เป็นต้น ได้ “วางตนอยู่อย่างชอบธรรมเถิด” นอกจากนั้นก็ได้ตรัสให้ออนาถบิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขาถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระภคินีทั้งสองฝ่ายตามปรกติ และสั่งให้พระสารีบุตรเตรียมที่พักอาศัย และวัตถุสิ่งของเครื่องใช้เอาไว้ให้พร้อม

การดำเนินการเตรียมสิ่งต่างๆ ดังกล่าวสอดคล้องกับสมมติฐานที่ผู้เขียนได้กล่าวในเบื้องต้นว่า “เป็นการหวังผลในเชิงยุทธศาสตร์” ซึ่งพระองค์ไม่ได้ทำเพื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หากแต่ทรงมุ่งหวังให้สังคมสงฆ์เป็น “สังคมแห่งสันติ” จะเห็นว่า เมื่อกล่าวถึงกระบวนการในเจราจาใกล้แก่ถึงคนกลางนั้น ไม่ได้หมายความว่า ต้องมุ่งเน้นวิธีการเพื่อ “ประนีประนอม” หรือ “โน้มน้าว” เท่านั้น หากแต่เป็นการดำรงสถานะของความเป็นคนกลางที่พร้อมจะเอื้อเพื่อ สนับสนุน และเปิดเวทีให้คู่กรณีสามารถพบปะพูดคุย และแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันแบบ “ทวิภาคี” จนนำไปสู่การได้ข้อตกลงร่วมกันในที่สุด

การแสดงออกของพระพุทธเจ้าในบริบทต่าง ๆ ดังกล่าวก็เช่นเดียวกัน จะเห็นว่า เมื่อพระภิกษุทั้งสองฝ่ายมาถึงนั้น แทนที่จะพบกับฝันร้ายดังที่เคยเกิดขึ้นในกรุง โกสัมพี แต่กลับได้รับการต้อนรับอย่างดีจากประชาชนและพระภิกษุในกรุงสาวัตถี ด้วยเหตุปัจจัยดังกล่าวนี้ จึงทำให้พระสงฆ์ในฝ่ายของพระธรรมกถึกต้องเริ่มต้นในการที่สร้างกระบวนการในการเจรจาไกล่เกลี่ยกันเองกับฝ่ายของพระวินัยธร จนเป็นที่มาของประกาศบัญญัติที่มีชื่อว่า “สังฆสามัคคี” ร่วมกันท่ามกลางสงฆ์หมู่ใหญ่ อันทำให้ข้อพิพาทยุติลงที่สุดในที่สุด

จากการทำหน้าที่ในการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางของพระพุทธเจ้าในกรณีนี้ ทำให้เกิดคำถามว่า “อะไรคือตัวแปรสำคัญที่ทำให้บรรลุความสำเร็จ” ผู้เขียนมองว่าเกิดจากปัจจัย ๓ ประการด้วยกัน กล่าวคือ

(๑) ปัจจัยทางสังคมวิทยา ประเด็นนี้มีผล และมีอิทธิพลอย่างสูงต่อการตัดสินใจเข้าไปพบพระพุทธเจ้าของพระภิกษุทั้งสองฝ่าย เพราะถูกแรงกดดันจากประชาชนในกรุง โกสัมพีที่พากันตำหนิ และไม่เคารพ กราบไหว้ และบูชา พร้อมทั้งถวายอาหารบิณฑบาต ซึ่งจัดได้ว่าเป็นมาตรการในการลงโทษทางสังคมที่รุนแรงมากประการหนึ่ง

(๒) ปัจจัยทางจิตวิทยา การตัดสินใจเดินทางออกจากเมืองโกสัมพี เพื่อไปในสถานที่ต่าง ๆ ก่อนที่จะไปประทับอยู่ในกรุงสาวัตถีเป็นจุดสุดท้ายนั้น นับได้ว่าเป็นการสร้าง “จิตวิทยามวลชน” เพื่อโหมโรงให้เกิดกระแสย้อนกลับไปลงโทษพระภิกษุเมืองโกสัมพีทางอ้อม เพราะประชาชนก็จะมองว่า สาเหตุที่พระพุทธเจ้าอยู่ในกรุง โกสัมพีไม่ได้จำเป็นต้องหนีไปอยู่ที่อื่นเพราะมีสาเหตุมาจากพระภิกษุในเมืองโกสัมพีทะเลาะวิวาทกัน

(๓) ปัจจัยทางจริยศาสตร์ ปัจจัยด้านนี้เกิดจากการที่พระพุทธเจ้าพยายามกระทำทุกวิถีทางเพื่อให้พระภิกษุที่ทะเลาะบาดหมางกันเกิดความสมานฉันท์ อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และเป็นสังคมแห่งสังฆสามัคคี ฉะนั้น การสร้างเวทีเพื่อพบปะ พูดคุย และแสวงหาทางออกเชิงสมานฉันท์จึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นสำหรับพระภิกษุทั้งสองฝ่าย ด้วยเหตุนี้ กระบวนการสำคัญอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นก็คือ “สังฆเสวนา” (Shangha's Dialogue) ในเมืองสาวัตถีจนสามารถได้ข้อตกลงร่วมกันของพระภิกษุทั้งสองฝ่าย

๔. บทบาทของพระพุทธเจ้าในการไกล่เกลี่ยกรณีสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์

คำว่า “ต้นทุนทางสังคมสูง” กับการทำหน้าที่เจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก เพราะมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความเชื่อมั่นต่อคู่กรณี เช่น กรณีสงครามน้ำ และกรณีข้อพิพาทระหว่างพระภิกษุฝ่ายธรรมกถึก และพระวินัยธร

แต่บางครั้งคำว่า “ต้นทุนทางสังคม” ของนักเจรจาไกล่เกลี่ยอาจ “ไม่มีผล” หรือ “ใช้ไม่ได้ผล” เมื่อต้องเผชิญกับ “ต้นทุนทางความเกลียดชัง” ที่คู่กรณีมีต่อกันอย่างรุนแรง และยาวนาน เห็นได้จากกรณีของ “สงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์”

กรณีของพระเจ้าวิทูทกะ²³ที่ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะ มีปรากฏชัดอยู่ในคัมภีร์หลายแห่งด้วยกันคือ วิทูทกะวัตถุ²⁴ อรรถกถาวิทูทกะวัตถุ อรรถกถาธรรมเจติยสูตร²⁵ อรรถกถาสุนทรียสูตร²⁶ ปราภาวสูตร²⁷ และอรรถกถापราภาวสูตร²⁸ ซึ่งบุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ(Stakeholder) กับเหตุการณ์นี้ ประกอบไปด้วย พระพุทธเจ้า พระเจ้าปเสนทิโกศล²⁹ เจ้าศากยะ³⁰ ทิฆมการายนะ³¹ วิทูทกะ³² และนางवासภขัตติยา³³ ประเด็นที่น่าสนใจคือ พระพุทธเจ้าได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับสงครามการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ได้อย่างไร และเพราะเหตุไร พระองค์จึงไม่เข้าไปเจรจาไกล่เกลี่ย (Mediation) เพื่อหยุดยั้งสถานการณ์ดังกล่าว ซึ่งเกี่ยวข้องกับญาติของพระองค์ด้วย

จากการวิเคราะห์สถานการณ์ความขัดแย้ง (Conflict Analysis) ทำให้พบประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง โดยเฉพาะประเด็นความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์นั้นถือได้ว่ามีส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดการทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ซึ่งสอดคล้องกับ “ทฤษฎีชนนรก” ของ รศ.ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์³⁴

²³ กรณีศึกษาเกี่ยวกับพระเจ้าวิทูทกะกับอิตเลอร์มีความสอดคล้องที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ ทั้งคู่ มีปมด้อยตั้งแต่เด็ก

²⁴ พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๔๗/๒๕, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๔๗/๔๑,

²⁵ ม.ม.อ.๒/๓๗๔/๒๕๖.

²⁶ ในอรรถกถาของพระสูตรนี้ เรียกพระเจ้าวิทูทกะว่า “วิทูทโก”. ข.อ.อ./๘/๓๘๓.

²⁷ พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๑๐๔/๓๕๖, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๐๔/๕๒๖.

²⁸ พ.ศ.อ ๑/๑๐๕/๑๗๖.

²⁹ พระองค์เป็นโอรสของพระเจ้ามหาโกศล และเป็นพี่ชายของพระนางเวเทหิซึ่งเป็นพระชายาของพระเจ้าพิมพิสาร และเป็นพระเจ้าลุงของพระเจ้าอชาตศัตรู ทรงเป็นผู้ปกครองประจำแคว้นโกศล ซึ่ง เมืองหลวงมีชื่อว่า “สาวัตถี” ต.ศ.ภี. ๑/๑๒๕/๑๕๘.

³⁰ ดูประวัติและความเป็นมาของเจ้าศากยะ บทเดียวกัน

³¹ ทิฆมการายนะนั้น เป็นหลานของพันธุละเสนาบตี ซึ่งพันธุละเสนาบตีนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้สั่งให้ทหารลอบฆ่าพร้อมกับลูกๆ จำนวน ๓๒ คน เนื่องจากพระองค์ระแวงว่าพันธุละเสนาบตีจะแย่งชิง พระราชสมบัติของพระองค์ แต่เมื่อส่งสายลับไปสืบแล้ว กลับพบความจริงว่า นางมัลลิกาเทวีซึ่งเป็นภรรยาของพันธุละเสนาบตีและลูกสะใภ้ไม่ได้มีความคิด และพฤติกรรมในลักษณะดังกล่าว ด้วยความสำนึกผิดพระองค์จึงได้ตั้งหลานของพันธุละเสนาบตีขึ้นดำรงตำแหน่งเสนาบตีในโอกาสต่อมา.

³² เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปเสนทิโกศล และนางवासภขัตติยา

³³ เป็นลูกสาวของนางทาสีที่อยู่ในการดูแลของพระเจ้าศากยะมหานามะ

³⁴ รศ.ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้อธิบาย “ทฤษฎีชนนรก” ว่า “การฆ่ากัน หรือการทำร้ายกันด้วยวิธีการที่รุนแรงนั้น มิได้ยืนอยู่ลอยๆ บนฐานของเรื่อง หรือเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง หากแต่ยืนอยู่บนฐานของสภาพปัญหาที่หมักหมมมาอย่างยาวนาน แต่ไม่ได้รับการจัดการแก้ไข เช่น กรณีอาจารย์หนุ่มใช้ไม้กอล์ฟตีแฟนสาว จนเสียชีวิต ประเด็นจึงไม่ได้อยู่ที่การตีแฟนสาวตาย แต่อยู่ที่การตายของหญิงสาวนั้นแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งที่สะสมมาอย่างยาวนาน ประจุชนนรกที่มีน้ำหนักรวมและไวต่อการเคลื่อนไหวตามแรงลม ซึ่งเปรียบได้กับการตัดสินใจฆ่าภรรยาของตัวเอง ซึ่งเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วมาก และเราไม่สามารถสรุปได้ว่า เพียงแค่เรื่องนิต

ปฐมบทของความขัดแย้งนั้น เริ่มจากการที่พระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น ต้องการสร้างความคุ้นเคย หรือเป็นพระญาติกับพระพุทธเจ้า³⁵ พระองค์จึงส่งทูตไปขอพระธิดาของเจ้าศากยะมาเป็นมเหสี เนื่องจากเจ้าศากยะไม่สามารถปฏิเสธการร้องขอดังกล่าว เพราะพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นทรงมีอิทธิพลทางทหาร และการเมืองระหว่างประเทศต่อกรุงกบิลพัสดุ์ ดังที่พระพุทธเจ้าได้เคยตรัสว่า “พวกศากยะเป็นผู้ใกล้ชิด และอยู่ในอำนาจของพระราชปเสนทิโกศล... ก็พวกศากยะย่อมทำการต้อนรับ ทำการอภิวัต ลูกขึ้นยืนรับ ทำอัญชลีกรรมและสามีจิกรรมในพระราชปเสนทิโกศล...”³⁶ ข้อเท็จจริงดังปรากฏชัดในขณะที่เจ้าศากยะสนทนากันในที่ประชุมว่า “พระราชปเสนทิโกศลเป็นฝ่ายอื่น ถ้าพวกเราไม่ให้แล้วไซ้ ท้าวเธอจักทำให้เรา ฉิบหายได้” จึงมอบนางวาสภขัตติยาให้แก่ทูตแทนพระธิดาองค์ใดองค์หนึ่งของตัวเอง เหตุผลสำคัญมากประการหนึ่งที่เจ้าศากยะมีวาระซ่อนเร้น (Hidden Agenda) ต่อประเด็นดังกล่าว ก็คือประเด็นปัญหาเรื่อง “ชาติพันธุ์” โดยมองว่า “ก็เมื่อว่าโดยสกุลแล้ว ท้าวเธอไม่เสมอกับเราเลย” ซึ่งเหตุผลประเด็นหลังนี้เองที่ทำให้เกิดสงครามการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะ

พระเจ้าวิฑูทกะได้ประสบกับเหตุการณ์ที่สำคัญ ๔ ประการด้วยกัน เหตุการณ์ดังกล่าวได้กลายเป็นแรงผลักดันให้พระองค์ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะ กล่าวคือ

(๑) พระองค์สังเกตเห็นว่า เด็กคนอื่น ๆ มักจะได้รับของฝากจากญาติที่อยู่เมืองอื่น ๆ แต่พระองค์กลับไม่ได้รับของฝากจากเจ้าศากยะเลย จึงมีความสงสัยในสัมพันธภาพระหว่างพระองค์กับเจ้าศากยะ

(๒) เมื่อพระองค์เดินทางไปเมืองกบิลพัสดุ์ เจ้าศากยะได้นำพระกุมารที่อายุน้อยไป อยู่ต่างจังหวัด เพราะเกรงว่ากุมารศากยะที่อายุน้อยกว่าจะต้องไหว้เจ้าชายวิฑูทกะซึ่งเป็นบุตร นางทาสี

(๓) ในขณะที่กำลังเสด็จกลับ มหาดเล็กคนลี้มอาวูฐจึงได้กลับเข้าไปในเมืองกบิลพัสดุ์ ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประเด็นปัญหาเรื่องชาติพันธุ์จึงปรากฏขึ้น เมื่อมหาดเล็กได้ยินเสียงนางทาสีของเจ้าศากยะคำพระเจ้าวิฑูทกะว่า “นี่เป็นแผ่นดินกระดานที่บุตรของนางทาสีชื่อวาสภขัตติยานั่ง” และประเด็นสำคัญก็คือ นางทาสีได้นำน้ำมันไปล้างแผ่นดินกระดานที่พระกุมารนั่ง จึงนำเหตุการณ์ดังกล่าวไปเล่าให้ไพร่พลด้วยกันฟังจนทำให้สถานการณ์บานปลายออกไปอีก

เดียว ทำไมจึงต้องใช้ไม้ตีกอล์ฟฆ่าภรรยาของตัวเองด้วย” (ผู้วิจัย) กรณีนี้คล้ายคลึงกับกรณีของกบฏ เซชนจับนักเรียนในรัสเซียเป็นตัวประกัน และทำให้ตัวประกันตายเกือบ ๓๐๐ คน

³⁵ พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่สบายพระทัยกรณีที่พระองค์นิมนต์ให้พระภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูปไปปรับนิคตจากพระองค์ทุกวัน แต่เมื่อผ่านไปได้ ๗ วันพระองค์ทรงลืมนอกมาถวายอาหาร เนื่องจากพระองค์ไม่ได้สั่งไว้ จึงไม่มีใครกล้าถวายอาหารบิณฑบาตแทนพระองค์ พระภิกษุจึงไม่รอรับอาหารบิณฑบาต เมื่อพระองค์นึกได้จึงออกมาถวายอาหาร แต่พบพระอานนท์รูปเดียวเท่านั้น จึงไปถามพระพุทธเจ้าว่า เพราะเหตุไร? พระภิกษุ ๕๐๐ รูปจึงไม่ให้ความสำคัญแก่พระองค์ พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ให้เห็นว่า พระภิกษุไม่มีความคุ้นเคยกับพระองค์ จึงไม่รอรับอาหารบิณฑบาต

³⁶ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๑/๕๑.

(๔) พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทราบความจริงดังกล่าว ก็พิโรธที่เจ้าศากยะมอบนางทาสีให้แก่พระองค์ จึงรีบเครื่องบริหารทั้งหมดจากนางทาสีและบุตร และให้การดูแลทั้งคู่เท่าที่ฐานะของทาสและทาสีควรจะได้รับ

จากเหตุการณ์ทั้ง ๔ ประการดังกล่าวนี้ ทำให้พระเจ้าวิฑูทกะคิดแค้นเจ้าศากยะ “เจ้าศากยะเหล่านั้น จงล้างแผ่นกระดานที่เราล้างด้วยน้ำเจือด้วยน้ำนมก่อน แต่ในกาลที่เราดำรง ราชสมบัติแล้ว เราจักเอาเลือดในลำคอของเจ้าศากยะเหล่านั้น ล้างแผ่นกระดานที่เราล้าง”

ทิมการายณะซึ่งหาช่องทางในการที่จะแก้แค้นแทนพันธุเสนาบดี ได้ใช้โอกาสที่ พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า นำเครื่องพระราชกุศกรัณฑ์ทั้ง ๕³⁷ ที่พระองค์ ฝากเอาไว้ไปให้พระเจ้าวิฑูทกะ และอภิชัยพระเจ้าวิฑูทกะเป็นพระราชากรองนครสวดีแทน³⁸ แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ไม่สามารถที่จะแย่งชิงพระราชสมบัติกลับคืนมาได้ เพราะเสด็จสวรรคตเสียก่อน

เมื่อพระเจ้าวิฑูทกะได้ครองพระราชสมบัติแล้ว จึงได้ยกทัพหลวงออกไปมาเจ้าศากยะ แต่พระพุทธเจ้าไม่เห็นด้วยกับการกระทำของเจ้าศากยะตั้งแต่นั้น ทรงใช้ความพยายาม ๓ ครั้งในการเข้าไปทำหน้าที่ในการเจรจาไกล่เกลี่ยพระเจ้าวิฑูทกะไม่ให้ตัดสินใจประหารชีวิตทำเช่นนั้น โดยเหตุผลที่พระพุทธเจ้าพยายามจะตรัสบอกก็คือ “ชื่อว่า เงามของหมู่พระญาติเป็นของเย็น”

เนื่องจากความแค้นส่วนตัวของพระองค์ที่ถูกเหยียดหยาม และดูหมิ่นจากเจ้าศากยะ จึงตัดสินใจประหารชีวิตสังครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะ ไม่เว้นแม้กระทั่งทารกที่ยังต้องคืบคลานมาจากมารดาอยู่³⁹ และนำเลือดจากลำคอของเจ้าศากยะเหล่านั้นไปล้างแผ่นกระดานที่พระองค์ เคยประทับนั่ง⁴⁰

³⁷ เครื่องประดับเกียรติของพระเจ้าแผ่นดินมี ๕ อย่างคือ แส้จามรี มงกุฎ พระขรรค์ ธารพระกร และฉลองพระบาท แต่บางแห่งว่า พระขรรค์ เสวตฉัตร มงกุฎ ฉลองพระบาท แเบะพัคควาลวิชนี

³⁸ ประเด็นการแย่งชิงราชสมบัตินี้ พระเจ้าวิฑูทกะไม่ได้มีส่วนรู้เห็น และร่วมวางแผนตั้งแต่แรก เพราะจากหลักฐานในคัมภีร์อรุทธกถาได้พยายามที่จะบอกว่าพระองค์ก็ไม่ทราบเรื่องราวที่เกิดขึ้น จึงได้ถาม การายณะเสนาบดีว่า “พระชนกของข้าพเจ้าไปแล้วหรือ” ในขณะที่เสนาบดีพยายามที่จะใช้เหตุผลเชิงจิตวิทยา ด้วยการบอกว่า “ถ้าท่านไม่รับตำแหน่งพระราชบิดา ข้าพเจ้าจะเป็นพระราชบิดาเอง” พระเจ้าวิฑูทกะจึงยินยอมที่จะรับตำแหน่งดังกล่าว (ม.ม.อ. ธรรมเจดีย์สูตร) ผู้วิจัยมองว่า มีเหตุผลสองประการที่ทำให้พระองค์จำเป็นต้องรับตำแหน่งดังกล่าว

(๑) เหตุผลในเชิงการเมืองการปกครอง ตำแหน่งพระราชนัดดาเป็นของเสด็จพ่อของพระองค์ พระองค์จึงไม่สามารถที่จะปฏิเสธได้ เพราะหากพระองค์ปฏิเสธก็จะกลายเป็นว่าวงศ์ของพระเจ้าปเสนทิโกศลก็จะสูญไป

(๒) เหตุผลในเชิงความแค้นส่วนตัว ประเด็นนี้จะเป็นเหตุผลสำคัญที่เป็นแรงผลักดันให้พระองค์จำเป็นต้องรับตำแหน่งดังกล่าว เพราะพระองค์เคยตั้งพระทัยแล้วว่าหากดำรงราชสมบัติเมื่อใดจะดำเนินกิจการ แก่แค้นเจ้าศากยะ ฉะนั้นพระองค์จำเป็นต้องรับตำแหน่งในสถานการณ์เช่นนี้

³⁹ พระเจ้าวิฑูทกะไม่ได้ฆ่าเจ้าศากยะมหานามและบริวาร เพราะมองว่าเป็นพระเจ้าตาของพระองค์ แต่หลังจากนั้นไม่นานพระเจ้ามหานามก็พยายามที่จะฆ่าตัวตายในสระน้ำ เพื่อหลีกเลี่ยงการเสวย พระกระยาหารร่วมกับพระเจ้าวิฑูทกะ เพราะยึดคติที่ว่า แมกษัตริย์จะสิ้นพระชนม์ ก็ไม่ยอมเสวยพระกระยาหารร่วมกับบุตรนางทาสี

ผู้วิจัยมองว่า ประเด็นที่พระเจ้าวิทูททะทรงทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะนั้น มิได้เป็นแนวคิดที่ดำรงอยู่บนเหตุผลข้อใดข้อหนึ่งดังที่ได้นำเสนอแล้วในเบื้องต้น หากแต่เกิด จากการความแค้น ส่วนตัวที่สะสมมาจากการที่พระองค์ได้รับการดูหมิ่นเหยียดหยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ความเกลียดชัง” ที่เจ้าศากยะมีต่อชาติพันธุ์ของพระองค์ ฉะนั้น เพื่อที่จะทำลาย “ที่มา” ของความเกลียดชังดังกล่าว จึงเป็นเหตุ ให้พระเจ้าวิทูททะต้องตัดสินใจทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะดังที่พระพุทธเจ้าได้สรุปสาเหตุสำคัญที่เจ้าศากยะถูกฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ว่า “คนใดหยิ่งเพราะชาติ หยิ่งพระทรัพย์ และหยิ่งเพราะโคตร ย่อมดูหมิ่นญาติของตน นั้นเป็นทางของ คนเสื่อม”⁴¹

เมื่อก้าวโดยสรุปเกี่ยวกับประเด็นที่ว่าด้วยความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ตามที่ปรากฏ ในสอง ประเด็นใหญ่นั้น พบว่า คำว่า “ชาติพันธุ์” นั้น เป็นประเด็นปัญหาที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งได้ง่ายที่สุด สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า นอกจากชาติพันธุ์จะยึดโยงกับคำว่า “ศักดิ์ศรี” แล้ว ยังเป็นสัญลักษณ์ทาง วัฒนธรรมที่สามารถนำมาดูถูกและเหยียดหยามได้ง่ายด้วย ฉะนั้น ประเด็นปัญหาเรื่องชาติพันธุ์ในยุคปัจจุบัน นี้ จึงเป็นปัญหาใหญ่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย และสังคมโลก และเป็นประเด็นปัญหาซึ่งยากต่อการแก้ไขด้วย เพราะรากเหง้าที่แท้จริงของประเด็นปัญหานี้มาจากข้อเท็จจริงที่ซ่อนอยู่ภายในใจของแต่ละบุคคล ดังนั้น หากจะกล่าวถึงแนวทางของการแก้ไขย่อมเป็นเรื่องยากที่จะแก้ไขในมิติใดมิติหนึ่งได้ ไม่ว่าจะเป็นมิติของ กายภาพ หรือจิตภาพ ก็ตาม

ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ พระพุทธเจ้าได้เข้าไปทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยเพื่อไม่ให้พระเจ้าวิทูท ทะฆ่าเจ้าศากยะทั้งหลายในขณะที่ความขัดแย้งได้ดำรงอยู่ในภาวะของ “ความแตกตัว” หรือ “ปรากฏรูป อย่างชัดเจน” แล้ว และเป็นการเข้าไปไกล่เกลี่ยในขณะที่พระเจ้าวิทูททะกำลังยก “ทัพหลวง” เพื่อไปฆ่าเจ้า ศากยะ

ในฐานะที่พระองค์ทรงมีพระกรุณาต่อพระญาติโดยมีพระประสงค์ที่จะสงเคราะห์พระญาติของ พระองค์ (ญาติตถจริยา) นั้น พระองค์ทรงพยายามอย่างยิ่งในการใช้ “พุทธโรบาย” ไกล่เกลี่ย และหาแนวทาง เพื่อยับยั้งพระเจ้าวิทูททะให้ “ล้มเลิก” ความตั้งใจฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เจ้าศากยะให้จงได้ พุทธโรบายที่พระองค์ได้ ดำเนินการคือ “การนั่งใต้โคนไม้ซึ่งมีเงาโปร่ง”

“ต้นไม้ซึ่งมีเงาโปร่ง” ดังกล่าวตั้งอยู่ในเขตแดนของเจ้าศากยะ แต่ในขณะที่เดียวกัน ต้นไม้ซึ่งอยู่ ไกล ๆ กันนั้น เป็นต้นไม้ที่มีใบหนา และมีเงาทึบ แต่สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ต้นไม้นี้ตั้งอยู่ในเขตแดน

⁴⁰ แผ่นกระดานดังกล่าว เป็นแผ่นกระดานที่พระเจ้าวิทูททะเคยประทับนั่ง แต่เนื่องจากเจ้าศากยะทรงรังเกียจ แผ่นกระดานดังกล่าว จึงสั่งให้นางทาสีนำน้ำมันไปชะล้าง

⁴¹ พุ.สุ.อ. ๑/๑๐๕/๑๗๖.

ของพระเจ้าวิฑูทกะ พุทโธบายเช่นนี้จัดเป็นกลยุทธ์ในการสร้างจุดเด่น หรือจุดสนใจ และทำให้เกิดการตั้งคำถามได้ง่าย

จะพบว่า เมื่อพระเจ้าวิฑูทกะยกทัพหลวงเดินทางผ่านบริเวณดังกล่าวได้ถามพระองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุไร พระองค์จึงประทับนั่งแล้วที่โคนไม้เงาปรุโปร่ง ในเวลาร้อนเห็นปานนี้, ขอพระองค์ได้โปรดประทับนั่งที่โคนไทร มีเงาอันสนิทนั้นเถิดพระเจ้าข้า” ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสตอบทันทีว่า “ช่างเถิด มหาบพิตร ชื่อว่าเงาของหมู่พระญาติเป็นของเย็น”

ประเด็นนี้อธิบายได้ว่า แม้พระองค์จะนั่งใต้ต้นไม้ร้อนเพียงใดก็ตาม หากเป็นต้นไม้ที่อยู่ในเขตของพระญาติจัดได้ว่าพระญาติคือเงาที่สามารถทำให้เกิดความเย็นได้ ต่างจากประทับนั่งใต้ต้นไม้เย็นที่มีเงาหนาทึบ แต่ต้นไม้ดังกล่าวไม่ใช่ของพระญาติ แม้จะเย็นเพียงใดก็ยังจัดได้ว่าร้อนกว่าเงาของพระญาติ ทำที่เช่นนี้พระเจ้าวิฑูทกะก็ประจักษ์เป็นอย่างดีดังจะเห็นได้จากการดำริของพระองค์ว่า “พระศาสดาเสด็จมาเพื่อประสงค์จะรักษาหมู่ญาติ”

อย่างไรก็ตาม เนื่องจาก “ต้นทุนทางความเกลียดชัง” ที่ฝังแน่นมาอย่างยาวนานทำให้พระองค์ตัดสินใจตัดสินพระทัยยกทัพหลวงออกไปเพื่อทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เจ้าศากยะอีก แต่พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปไกล่เกลี่ยถึง ๓ ครั้งด้วยกัน เมื่อถึงครั้งที่ ๔ พระพุทธเจ้าตัดสินใจตัดสินพระทัยที่จะยุติบทบาทของพระองค์ จึงทำให้พระเจ้าวิฑูทกะได้มีโอกาสทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะในที่สุด

ประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของพระองค์ก็คือ กรณีศึกษานี้จัดได้ว่าเป็นกรณีเดียวเท่านั้น ที่พระพุทธเจ้าประสบความสำเร็จ “ล้มเหลว” ในการเจรจาไกล่เกลี่ยเพื่อให้พระเจ้าวิฑูทกะประนีประนอมยอมความกับเจ้าศากยะ แต่วาระสุดท้ายก็ไม่สามารถทำให้พระองค์เปลี่ยนพระทัยได้ ประเด็นที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับกรณีนี้ก็เพราะเหตุไร การทำหน้าที่เจรจาไกล่เกลี่ยของพระองค์จึงไม่ประสบความสำเร็จ ถึงแม้ว่าพระองค์จะใช้วิธีการ “เผชิญหน้า” เพื่อไกล่เกลี่ยให้ “ประนีประนอมยอมความซึ่งกันและกัน” ด้วยวิธีการ “โน้มน้าว” ถึง ๓ ครั้ง ผู้เขียนคิดว่า มีตัวแปรที่น่าสนใจหลายประการด้วยกัน กล่าวคือ

(๑) ประเด็นเรื่อง “ความเกลียดชัง” (Concentration) ที่ฝังแน่นอยู่ในใจตั้งแต่เยาว์ ด้วยสาเหตุที่เกิดจากการตั้งข้อสังเกตว่า เพราะเหตุไร เพราะญาติของตนจึงไม่เหลียวแล แต่กรณีเด็กคนอื่นๆ มักได้รับของฝากจากญาติ ๆ และเพราะเหตุไร เมื่อกลับไปในสถานที่ที่ตัวเองคิดว่าเป็นบ้านของพระญาติ แต่ไม่ค่อยได้รับการต้อนรับตามธรรมเนียมที่ภักษัตริย์ควรกระทำต่อภักษัตริย์ ซึ่งคำถามดังกล่าวก็ถูกเปิดเผยเมื่อพลทหารได้ฟังความจริงจากปากของนางทาสีว่า “พระองค์เป็นลูกของนางทาสี” ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องล้างแผ่นกระดานที่พระองค์นั่งด้วยน้ำนม ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของประโยคที่ถือได้ว่าเป็นหัวใจของความชิงชังเกิดจากการถูกดูหมิ่นว่า “สักวันหนึ่งเราจะล้างกระดานแผ่นนั้นด้วยเลือดจากลำคอของเจ้าศากยะ” ในที่สุดพระองค์กระทำดังที่ได้ตั้งใจเอาไว้

(๒) ประเด็นเรื่อง “ความสัมพันธ์” (Relationship) ผู้เขียนคิดว่าประเด็นนี้ไม่สมควรที่นักวิเคราะห์จะพากันมองข้าม ด้วยเหตุที่ตั้งแต่เยาว์วัยจนถึงวินาทีที่พระเจ้าวิฑูทกะตัดสินใจที่กระทำสงครามนั้น ความสัมพันธ์ หรือการเกี่ยวข้องกับระหว่างพระองค์กับพระพุทธเจ้าไม่เคยบังเกิดขึ้นเลย ความสัมพันธ์ที่ไม่ได้มีต่อกันทำให้พระเจ้าวิฑูทกะจึงคิดว่าพระพุทธเจ้าต้องการที่สงเคราะห์ญาติของพระองค์ จนนำไปสู่การตีความได้ว่า พระองค์ต้องการที่จะช่วยเหลือ และเข้าข้างญาติของพระองค์ การคิดอย่างนี้จึงเป็นที่มาของการ “หวาดระแวง” และ “สงสัย” ในการทำหน้าที่ของนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนั่งไต่เงาไม้ไผ่ซึ่งอยู่ในอาณาเขตของเมืองสาวัตถีอันเป็นที่ของของพระญาติ แทนที่จะรกรงเลือกที่จะนั่งไต่ต้นไม้งาที่ซึ่งเป็นอาณาเขตของพระเจ้าวิฑูทกะ ฉะนั้น คำว่า “ต้นทุนทางสังคมสูง” จึงเป็นคนละประเด็นกับ “ต้นทุนทางความเกลียดชังสูง”

(๓) ประเด็นเรื่อง “กรรมเก่า” ของเจ้าศากยะ เป็นประเด็นที่ทำให้พระพุทธเจ้าต้องหันกลับไปทบทวนบทบาทในการทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยของพระองค์ว่า “เพราะเหตุใด จึงล้มเหลว” และไม่สามารถเปลี่ยนพระทัยของพระเจ้าวิฑูทกะให้ล้มเลิกความตั้งใจได้ เมื่อพระองค์วิเคราะห์ปัจจัยดังกล่าวด้วยพุทธญาณแล้ว จึงพบว่า เจ้าศากยะเหล่านั้นเคยโปรยยาพิษเพื่อฆ่าล้างเผ่าพันธุ์คนอื่น ด้วยเหตุนี้ เจ้าศากยะเหล่านั้นจึงต้องประสบกับวิบากกรรมที่ตัวเองเคยกระทำมาแล้ว ประเด็นเรื่อง “กรรมเก่า” จึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่นักเจรจาไกล่เกลี่ยจะพึงพิจารณาในขณะที่ดำเนินการเจรจาไกล่เกลี่ยแล้วเกิดความล้มเหลวขึ้นมา ซึ่งเราไม่สามารถที่จะไปกล่าวตำหนิว่า วิธีการดังกล่าวนั้นไม่ดี หรือ ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ บางครั้งหากนักไกล่เกลี่ยได้ทำหน้าที่อย่างสุดความสามารถแล้ว หากไม่สามารถที่จะช่วยเหลือคู่กรณีได้ก็จำเป็นต้องยอมรับความจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความจริงในเรื่องของกรรมเก่าของแต่ละบุคคล

เมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้ว การจัดการความขัดแย้งในความหมายทั่วไปในแง่ของธรรมนั้น ทำให้พบชุดของวิธีการ หรือชุดของข้อปฏิบัติเพื่อจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธีในประเด็นใหญ่เพียงชุดวิธีเดียว คือ “จัดการความขัดแย้งโดยใช้กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง” ผู้ที่ทำหน้าที่ดังกล่าวคือ “พระพุทธเจ้า”

และเมื่อกกล่าวถึงวิธีการ หรือข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่พระองค์ได้นำไปใช้เป็นเครื่องมือประกอบการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางคือ การเริ่มต้นด้วย “การเผชิญหน้า” เข้าไปจัดการความขัดแย้ง หลังจากนั้นจึงเริ่มต้นด้วยการ “ประนีประนอม” ให้คู่กรณี “ยอมความ” โดยใช้การ “โน้มน้ำว” ด้วยการชี้ให้เห็นถึง “จุดอ่อน” (Weakness) ที่จะเกิดขึ้นจากข้อพิพาทดังกล่าว แต่เมื่อพบทางตันอันเนื่องมาจาก “ฐานรากของข้อพิพาท” ใหญ่ และกินเนื้อที่ทางสังคมวิทยา และจิตวิทยามากจนเกินไป พระองค์ก็จะทรงเลือกใช้ชีวิต “หลีกเลี่ยง” เพื่อรอให้เวลาของข้อพิพาทสุกงอมโดยใช้ “การกดดันทางสังคม” หรือ “สงครามสื่อมวลชน” เข้าไปเป็นตัว “กระตุ้น” ให้เกิดการสร้างทางเลือกในวิธีการใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างเวทีสังฆเสวนา (Shangka's Dialogue) ขึ้นมา เพื่อให้คู่กรณีได้ใช้เวทีดังกล่าวพบปะพูดคุยและหาทางออกร่วมกันในโอกาสที่เหมาะสมต่อไป

๕. สรุป และวิเคราะห์

เมื่อก้าวโดยภาพรวมเกี่ยวกับความขัดแย้ง จะพบว่า พระพุทธศาสนายอมรับว่า ความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็น (Necessity) ในระดับโลกียวิสัย เพราะ “ความขัดแย้ง” จัดได้ว่าเป็น “ทุกข์ของบุคคลและสังคม” ประการหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมองว่าความขัดแย้งเป็น “ธรรมชาติ” หรือ “ธรรมดา” ของสังคมทั่วไป จนอาจจะกล่าวได้ว่าเป็น “สิ่งจำเป็น” ของสังคม เพราะสรรพสิ่งในสังคมนั้นแปรเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา (อนิจจัง) ผลจากการแปรเปลี่ยนดังกล่าวนี้จึงทำให้เกิดบรรยากาศของ “ทุกข์” หรือ “ความขัดแย้ง” ซึ่งเป็นสภาวะหรือบรรยากาศที่ดำรงอยู่ในภาพเดิมไม่ได้ สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งก็เพราะทุกสิ่งทุกอย่างนั้นในแง่ของโลกียวิสัยนั้นไม่สามารถเป็นไปตามความต้องการ หรืออำนาจของสิ่งใด หรือบุคคลใด กล่าวคือไม่มีสิ่งใด หรือบุคคลใดบังคับให้มันไม่เปลี่ยนแปลงหรือไม่ให้ขัดแย้งกัน (อนัตตา) ฉะนั้น เมื่อก้าวโดยธรรมชาติแล้ว สรรพสิ่งต้องขัดแย้งกัน แต่ถึงกระนั้น พระพุทธศาสนาก็ได้เหลือ “พื้นที่” ของความ “ไม่ขัดแย้ง” เอาไว้ให้ “สภาวะสูงสุด” นั่นก็คือ “พระนิพพาน”

อย่างไรก็ดี ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ความขัดแย้งได้ก่อให้เกิดการพัฒนาคุณค่าภายในของมนุษย์ในเชิงอัตวิสัย และมีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณค่าในเชิงปรวิสัยเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ความขัดแย้งก่อให้เกิดการพัฒนาการระบบการเมืองการปกครอง การบัญญัติพระวินัย การจัดระเบียบสังคม และการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจ ฉะนั้น ความขัดแย้งในพระพุทธศาสนาสะท้อนภาพทั้งที่เป็นบุญและเป็นบาป ประเด็นจึงอยู่ที่ว่า เราจะมีท่าทีต่อความขัดแย้ง หรือวางบทบาทของตัวเองในสถานการณ์ของความขัดแย้งอย่างไร จึงจะสามารถดำรงตนอยู่บนสถานะของความขัดแย้งได้อย่างประสานสอดคล้องกับชีวิตและสังคม

อย่างไรก็ดี พระพุทธเจ้าในฐานะนักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางซึ่งมี “ต้นทุนทางสังคมสูง” และประชาชนรู้จักกิตติศัพท์ของพระองค์อยู่แล้ว การเข้าไปทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยของพระองค์จึงเกิดจากการตระหนักถึงหายนะที่จะเกิดขึ้นจากข้อพิพาทของคู่กรณี ฉะนั้น จะเห็นว่า พระองค์เข้าไปทำหน้าที่โดยที่คู่กรณีไม่จำเป็นต้องเข้ามานิมนต์แต่ประการใด แต่ในบางกรณีคู่ขัดแย้ง หรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับความขัดแย้งได้พยายามที่จะส่งสัญญาณเพื่อให้พระองค์เข้าไปทำหน้าที่ในการช่วยค้นหาทางเลือกที่ดีที่สุดให้แก่คู่กรณีเพื่อหาทางออกร่วมกัน

ในสังคมยุคปัจจุบัน แม้คู่กรณีจะเชิญคนกลางเข้าไปทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยก็ตาม แต่ถึงกระนั้นหลายกรณีก็ประสบความล้มเหลวเช่นเดียวกัน ตัวแปรสำคัญจึงไม่ได้อยู่ที่คนกลางแต่เพียงประการเดียว หากแต่อยู่ที่คู่กรณีด้วยว่า สามารถยอมรับแนวทางที่คู่กรณีแต่ละฝ่ายนำเสนอหรือไม่มากกว่า และประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ คนกลางไม่มีอำนาจในการชี้ถูกชี้ผิดให้แก่คู่กรณี หากแต่หน้าที่สำคัญก็คือ การทำให้บรรยากาศของการพูดคุยเป็นไปอย่างมีเป้าหมาย และมีทิศทางมากยิ่งขึ้น อันเกิดจากการสร้างทางเลือกร่วมกันของคู่กรณี และคนกลาง

ถึงกระนั้น นักเจรจาไกล่เกลี่ยจำเป็นต้องเข้าใจความจริงที่ว่า ความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็น และเป็นธรรมชาติของมนุษย์และสังคมในระดับโลกยะ ด้วยเหตุนี้ หน้าที่สำคัญของนักเจรจาไกล่เกลี่ยคือการนำเสนอทางเลือกให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์และความต้องการของคู่กรณี เพื่อให้มนุษย์และสังคมที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งได้เข้าใจว่า เมื่อเกิดความขัดแย้ง หน้าที่ของมนุษย์และสังคมจึงไม่ได้อยู่ที่ “การหลบหนี” หรือ “สลาย” ความขัดแย้ง หากแต่ยอมรับสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ในฐานะที่เป็น “ทุกข์” ประการหนึ่งของชีวิตและสังคม และแสวงหาคำตอบว่า ความขัดแย้งเกิดจากอะไร นำไปสู่อะไร เราควรจะมีท่าที รวมไปถึงการแสวงหาทางออก หรือหาเครื่องมือเพื่อนำไปจัดการความขัดแย้งให้ถูกต้องตามหลักเหตุ ผล คนประมาณ กาล บุคคล และชุมชนได้อย่างไร⁴² จึงจะทำให้มนุษย์และสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข.

⁴² ผู้สนใจเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งเชิงพุทธ ฟังศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษากรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ. เชียงใหม่”, อ่างแล้ว.